

ΜΠΕΡΤΟΛ ΜΠΡΕΧΤ

**ΠΕΝΤΕ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ
ΓΙΑ ΝΑ ΓΡΑΨΕΙ
ΚΑΝΕΙΣ
ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ**

(*"Συνέδριο για την υπεράσπιση της Κουλτούρας", Παρίσι 1935*)

Κι η τέχνη πρέπει, σ' αυτούς τους καιρούς των αποφάσεων ν' αποφασίσει. Μπορεί να κάνει τον εαυτό της όργανο μιας μικρής μερίδας ορισμένων που παίζουν τις θεότητες της μοίρας για τους πολλούς και που απαιτούν μια πίστη που πρέπει πρώτ' απ' όλα να είναι τυφλή, και μπορεί να σταθεί στο πλευρό των πολλών και να βάλει τη μοίρα τους στα δικά τους χέρια. Μπορεί να παραδώσει τον άνθρωπο στις συγχύσεις, τις αυταπάτες και τα θαύματα, και μπορεί να παραδώσει τον κόσμο στον άνθρωπο. Μπορεί να μεγαλώσει την αμάθεια και μπορεί να μεγαλώσει τη γνώση. Μπορεί να κάνει έκκληση στις δυνάμεις που αποδείχνουν τη δύναμη τους καταστρέφοντας, και στις δυνάμεις που αποδείχνουν τη δύναμη τους Βοηθώντας.

ΠΕΝΤΕ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΓΙΑ ΝΑ ΓΡΑΨΕΙ ΚΑΝΕΙΣ ΤΗΝ ΑΛΗΘΕΙΑ

Όποιος σήμερα θέλει να πολεμήσει την ψευτιά και την αμάθεια και να γράφει την αλήθεια έχει ξεπεράσει το λιγότερο πέντε δυσκολίες. Πρέπει να έχει το θάρρος να γράφει την αλήθεια παρόλο που παντού την καταπνίγουν· την εξυπνάδα να την αναγνωρίσει παρόλο που τη σκεπάζουν παντού· την τέχνη να την κάνει ευκολομεταχειρίσιμη σαν όπλο την κρίση να διαλέξει εκείνους που στα χέρια τους η αλήθεια θ' αποκτήσει δύναμη· την πονηριά να τη διαδώσει ανάμεσα τους. Αυτές οι δυσκολίες είναι μεγάλες για κείνους που γράφουν κάτω απ' το φασισμό, υπάρχουν όμως και γι' αυτούς που τους κυνήγησαν ή που έφυγαν ακόμα και για όσους γράφουν στις χώρες της αστικής ελευθερίας.

A: Το θάρρος να γράψει κανείς την αλήθεια

Φαίνεται αυτονόητο πως αυτός που γράφει πρέπει να γράφει την αλήθεια, με την έννοια δηλαδή πως δεν πρέπει να την καταπνίγει ή να την αποσιωπά και πως δεν πρέπει να γράφει τίποτα που δεν είναι αληθινό. Δεν πρέπει να σκύβει στους ισχυρούς, δεν πρέπει να εξαπατά τους αδύναμους. Είναι φυσικά πολύ δύσκολο να μη σκύβεις στους ισχυρούς, και είναι πολύ κερδοφόρο να εξαπατάς τους αδύναμους. Το να μην αρέσεις στους πλούσιους σημαίνει να παραιτείσαι απ' τον πλούτο. Το να παραιτείσαι από την πληρωμή για καμωμένη δουλειά πάει να πει, σε ορισμένες συνθήκες, να θυσιάζεις τη δουλειά, και το ν' αποδιώχνεις τη φήμη ανάμεσα στους ισχυρούς σημαίνει συχνά ν' αποδιώχνεις κάθε φήμη. Όλα αυτά απαιτούν θάρρος. Οι καιροί της πιο σκληρής καταπίεσης είναι τις πιο πολλές φορές καιροί όπου γίνεται πολύς λόγος για μεγάλα και υψηλά πράγματα. Χρειάζεται θάρρος για να μιλάς σε τέτοιους καιρούς για πράγματα τόσο χαμηλά και τόσο φτηνά, όπως το φαγητό και το σπίτι του εργαζόμενου, μέσα σε μια βοή από ξεφωνητά ότι το βασικό είναι το πνεύμα της θυσίας. Όταν φορτώνουν τους αγρότες με τιμές, χρειάζεται θάρρος να μιλάς για μηχανήματα και φτηνές ζωοτροφές που θα εύκολυναν την τιμημένη δουλειά. Όταν απ' όλους τους ραδιοσταθμούς ουρλιάζουν πως ο άνθρωπος χωρίς γνώση και μάθηση είναι καλύτερος από το μορφωμένο, θέλει τότε θάρρος να ρωτήσεις: καλύτερος για ποιόν; Όταν γίνεται λόγος για τέλειες και ατελείς φυλές, χρειάζεται θάρρος να ρωτήσεις αν ή πείνα κι η αμάθεια κι ο πόλεμος δεν φέρνουν βαριές παραμορφώσεις. Και ξανά, θέλει θάρρος να πει κανείς την αλήθεια για τον εαυτό του, το νικημένο. Πολλοί καταδιωγμένοι χάνουν την ικανότητα να βλέπουν τα λάθη τους. Η καταδίωξη τους φαίνεται η πιο μεγάλη αδικία. Αφού οι διώχτες που τους καταδιώκουν είναι οι κακοί· εκείνοι, οι καλοί, διώκονται για την αρετή τους. Αυτή όμως ή αρετή χτυπήθηκε, νικήθηκε κι εμποδίστηκε. Ήταν άρα μια αδύναμη αρετή, μια κακή, ανεπίτρεπτη, απαράδεκτη αρετή. Γιατί δε μπορεί ποτέ να παραδεχτούμε στην αρετή την αδυναμία της, όπως στη βροχή την υγράδα της. Το να πεις πως οι καλοί δεν νικήθηκαν γιατί ήταν καλοί παρά γιατί ήταν ανήμποροι, αυτό χρειάζεται θάρρος. Φυσικά η αλήθεια πρέπει να γράφεται μέσα στον αγώνα με ψευτιά, και δεν πρέπει να 'ναι κάτι το γενικό, το απρόσιτο και πολυσήμαντο. Γιατί απ' αυτήν ακριβώς τη γενική, απρόσιτη στόφα, είναι καμωμένη η ψευτιά. Όταν λένε για κάποιον πως είπε την αλήθεια, πάει να πει πως μερικοί ή πολλοί ή κάποιος είπαν κάτι άλλο, κάποιο ψέμα ή κάποια γενικότητα. Αυτός όμως είπε την αλήθεια, κάτι το πραχτικό, το πραγματικό, το αναντίρρητο, αυτό ακριβώς που έπρεπε να πει.

Δε χρειάζεται πολύ θάρρος για να παραπονεθεί κανείς για την κακία του κόσμου γενικά και για το θρίαμβο της ωμότητας και για ν' απειλεί με το θρίαμβο του πνεύματος από ένα μέρος του κόσμου όπου του επιτρέπουν ακόμα να το κάνει αυτό. Ορθώνονται τότε πολλοί σα να 'ταν κανόνια στραμμένα ενάντια τους, ενώ τους κοιτάζουν μονάχα. μονόκλ. Ξεφωνίζουν τις γενικές τους απαιτήσεις σ' ένα κόσμο που αγαπά τους ακίνδυνους ανθρώπους. Απαιτούν μια καθολική δικαιοσύνη για την οποία δε δούλεψαν ούτε στο ελάχιστο και μια γενική ελευθερία. Απαιτούν ένα κομμάτι απ' τη λεία που έχει τάχα κίολας μοιραστεί από καιρό μαζί τους. Αλήθεια νομίζουν πως είναι μονάχα αυτό που ακούγεται όμορφα. Κι όταν ή αλήθεια είναι κάτι με αριθμούς, κάτι το ξερό και χειροπιαστό, κάτι που για να το βρεις θέλει κόπο και μελέτη, αυτά για κείνους δεν είναι αλήθεια, δεν τους εκστασιάζει. Αυτοί έχουν το εξωτερικό παρουσιαστικό μονάχα των ανθρώπων που λένε την αλήθεια. Το τραγικό μ' αυτούς είναι: Δε ν ξέρουν ποια είναι ή αλήθεια.

B: Η εξυπνάδα να αναγνωρίσει κανείς την αλήθεια

Μια κι είναι δύσκολο να γράψει κανείς την αλήθεια. αφού την καταπνίγουν παντού, στους πιο πολλούς φαίνεται ζήτημα πεποιθήσεων μονάχα το αν θα γραφτεί ή όχι. Πιστεύουν πως το μόνο που χρειάζεται είναι το κουράγιο. Ξεχνούν τη δεύτερη δυσκολία το να β ρ ε θ ε ί η αλήθεια. Γιατί με κανένα τρόπο δεν είναι εύκολο να τη βρει κανείς. Πρώτα - πρώτα είναι κίολας δύσκολο να βρει κανείς π ο ι α αλήθεια αξίζει να ειπωθεί.

Για παράδειγμα τώρα, μπρος σ' όλα τα μάτια, τα μεγάλα πολιτισμένα κράτη βουλιάζουν το ένα μετά το άλλο στην πιο τρομερή βαρβαρότητα. Κι ακόμα, είναι γνωστό πως ο εσωτερικός πόλεμος, που γίνεται με τα πιο τρομαχτικά μέσα, μπορεί από ώρα σε ώρα να μετατραπεί σε εξωτερικό, που μπορεί θαυμάσια να κάνει τον πλανήτη μας ένα γιγάντιο σωρό συντρίμια. Αυτό είναι χωρίς αμφιβολία μια αλήθεια, υπάρχουν όμως φυσικά κι άλλες αλήθειες. Για παράδειγμα, δεν είναι ψέμα το ότι οι καρέκλες έχουν πάτο και το ότι ή βροχή πέφτει από πάνω προς τα κάτω. Πολλοί γράφουν τέτοιου είδους αλήθειες. Μοιάζουν με ζωγράφους που φιλοτεχνούν με νεαρές φύσεις τους τοίχους караβιών που βουλιάζουν. Η πρώτη μας δυσκολία δεν υπάρχει γι' αυτούς, κι έχουν παρόλα αυτά τη συνείδηση τους ήσυχη. Ανεπηρέαστοι από τους ισχυρούς, χωρίς όμως και να τους επηρεάζουν κι οι φωνές των κατατρεγμένων, ζωγραφίζουν τα τοπία τους. Το παράλογο στον τρόπο που ενεργούν τους δημιουργεί ένα «βαθύ» πεσσιμισμό, που τον πουλάνε σε καλή τιμή και που θα 'πρεπε στην πραγματικότητα να τον έχουν οι υπόλοιποι, που βλέπουν τέτοιους καλλιτέχνες και τέτοια ξεπουλήματα. Και δεν είναι εύκολο ούτε καν να διακρίνεις πως οι αλήθειες τους μοιάζουν μ' αυτές για τις καρέκλες ή τη βροχή· τις πιο πολλές φορές δείχνουν ολότελα διαφορετικές, δείχνουν γι' αλήθειες πάνω σε σημαντικά θέματα. Γιατί ή ουσία της καλλιτεχνικής διαμόρφωσης βρίσκεται ακριβώς στο ότι δίνει σημασία σ' αυτό που διαμορφώνει.

Χρειάζεται προσεχτική παρατήρηση για να διακρίνει κανείς πως το μόνο που λένε είναι: «Μια καρέκλα είναι μια καρέκλα», και: «Κανείς δε μπορεί να εμποδίσει τη βροχή να πέφτει προς τα κάτω».

Αυτοί οι άνθρωποι δεν καταφέρνουν να βρουν την αλήθεια που αξίζει να γραφτεί. Άλλοι πάλι πραγματικά καταπιάνονται με τα πιο ζωντανά προβλήματα, δεν τρέμουν ούτε τους καταπιεστές ούτε τη φτώχεια και παρόλα αυτά δε μπορούν να δρουν την αλήθεια. Σ' αυτούς λείπουν οι γνώσεις. Είναι γεμάτοι από παλιές προλήψεις, από φημισμένες συχνά καλοδιατυπωμένες αρχαίες προκαταλήψεις. Ο κόσμος είναι πολύ περίπλοκος γι' αυτούς· δεν ξέρουν τα γεγονότα και δε διακρίνουν τους συσχετισμούς. Εκτός απ' τις πεποιθήσεις χρειάζονται και γνώσεις, που βρίσκονται, και μέθοδες, που μαθαίνονται. Για όλους όσους γράφουν σ' αυτούς τους καιρούς των περιπλοκών και των μεγάλων αλλαγών χρειάζεται γνώση της ματεριαλιστικής διαλεκτικής, της οικονομίας και της ιστορίας. Μπορεί να την αποκτήσει κανείς απ' τα βιβλία ή με ζωντανή διδασκαλία, φτάνει, να μη λείπει ή απαραίτητη επιμέλεια. Μπορεί κανείς ν' ανακαλύψει πολλές αλήθειες με πιο απλό τρόπο, αποσπάσματα δηλ. της αλήθειας ή δεδομένα που οδηγούν στην εύρεσή της. Αν θέλει κανείς να ερευνήσει, θα πρέπει να χρησιμοποιεί μια μέθοδο - μπορεί όμως κανείς να βρει κάτι και χωρίς μέθοδο, και χωρίς ακόμα να ψάξει. Όμως με τέτοιο τυχαίο τρόπο δεν πετυχαίνει κανείς σχεδόν ποτέ μια τέτοια παρουσίαση της αλήθειας που να λείι στους ανθρώπους τι πρέπει να κάνουν. Αυτοί που μονάχα καταγράφουν μικρογεγονότα δεν είναι σε θέση να κάνουν τούτο τον κόσμο κατανοητό στους άλλους. Κι' όμως αυτός, και κανέναν άλλος είναι ο σκοπός της αλήθειας. Αυτοί οι άνθρωποι δεν εκπληρώνουν το καθήκον να γράφουν την αλήθεια.

Όταν είναι κανείς πρόθυμος να γράψει την αλήθεια και ταυτόχρονα ικανός να την αναγνωρίσει, μένουν ακόμα τρεις δυσκολίες.

Γ: Η τέχνη να κάνει κανείς την αλήθεια ευκολομεταχειρίστη σαν όπλο

Η αλήθεια πρέπει να λέγεται για χάρη των πραχτικών της συνεπειών. Σαν παράδειγμα αλήθειας με καμιά, ή με καμιά σωστή πραχτική συνέπεια μπορεί να μας χρησιμέψει ή πλατιά διαδεδομένη άποψη πως σε ορισμένες χώρες επικρατούν άσχημες συνθήκες που αίτια τους έχουν τη βαρβαρότητα. Σύμφωνα μ' αυτή την άποψη ο φασισμός είναι ένα κύμα βαρβαρότητας που ξέσπασε σε μερικές χώρες με τη δύναμη στοιχείου της Φύσης.

Σύμφωνα μ' αυτή την άποψη ο φασισμός είναι μια καινούργια, τρίτη δύναμη που στέκεται δίπλα στον καπιταλισμό και το σοσιαλισμό (και πάνω απ' αυτούς): όχι μονάχα το σοσιαλιστικό κίνημα, αλλά κι ο καπιταλισμός θα μπορούσε, και μετά τη γένεση του κινήματος αυτού να συνεχίσει να υπάρχει και χωρίς το φασισμό.

Η παραπάνω άποψη είναι βέβαια φασιστική, αποτελεί υποχώρηση μπροστά στο φασισμό. Ο φασισμός είναι μια ιστορική φάση όπου μπήκε τώρα ο καπιταλισμός, κι έτσι είναι κάτι το καινούργιο και παλιό μαζί. Ο καπιταλισμός στις φασιστικές χώρες υπάρχει πια μονάχα σαν φασισμός κι ο φασισμός δε μπορεί να πολεμηθεί παρά σαν καπιταλισμός στην πιο ωμή και καταπιεστική του μορφή, σαν ο πιο θρασύς κι ο πιο δόλιος καπιταλισμός.

Πως λοιπόν τώρα να πει κάποιος αντίπαλος του φασισμού την αλήθεια για το φασισμό όταν δε θέλει να πει τίποτα για τον καπιταλισμό, που τον προκαλεί; Πως να 'χει η αλήθεια αυτή πραχτική σημασία;

Αυτοί που είναι αντίπαλοι του φασισμού χωρίς να 'ναι αντίπαλοι του καπιταλισμού, αυτοί που παρπονιόνται για τη βαρβαρότητα που αίτια τάχα έχει τη βαρβαρότητα την ίδια, μοιάζουν μ' ανθρώπους που θέλουν το μερτικό τους απ' τ' αρνί χωρίς όμως να σφαχτεί το αρνί. Θέλουν να φάνε το κρέας, να μη δουν όμως τα αίματα. Αυτοί θα ικανοποιηθούν αν ο χασάπης πλύνει τα χέρια του προτού φέρει το κρέας στο τραπέζι. Δεν είναι κατά των σχέσεων ιδιοκτησίας, που προκαλούν τη βαρβαρότητα, παρά μονάχα κατά της βαρβαρότητας, υψώνουν τη φωνή εναντίον της, κι αυτό το κάνουν από χώρες όπου κυριαρχούν οι ίδιες σχέσεις ιδιοκτησίας, όπου όμως οι χασάπηδες πλένουν ακόμα τα χέρια τους προ-τού φέρουν το κρέας στο τραπέζι.

Οι φωνακλάδικες διαμαρτυρίες κατά των βαρβαρικών μέτρων μπορεί να 'ναι αποτελεσματικές για λίγο καιρό, όσο δηλαδή οι ακροατές τους πιστεύουν πως στη δικιά τους χώρα δε θα 'ταν ποτέ δυνατό να παρθούν τέτοια μέτρα. Ορισμένες χώρες είναι σε θέση να κρατήσουν τις σχέσεις ιδιοκτησίας τους με λιγότερο βία για την ώρα μέσα απ' ότι άλλες. Εκεί ή δημοκρατία προσφέρει ακόμα τις υπηρεσίες για τις οποίες άλλες χώρες αναγκάζονται να καταφύγουν στη βία, δηλαδή την εξασφάλιση της ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Το μονοπώλιο στα εργοστάσια, στα ορυχεία, στα τσιφλίκια δημιουργεί πάντα βάρβαρες καταστάσεις· σ' αυτές τις χώρες είναι όμως λιγότερο ορατές. Η βαρβαρότητα γίνεται ορατή απ' τη στιγμή που το μονοπώλιο δε μπορεί πια να προστατευτεί παρά μονάχα με την ανοιχτή βία.

Μερικές χώρες, που δεν το 'χουν ακόμα αναγκαίο να παρατήσουν για χάρη των βάρβαρων μονοπωλίων ακόμα και τις τυπικές εγγυήσεις του κράτους δικαίου όπως και απολαύσεις σαν την τέχνη, τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, ακούνε με ιδιαίτερη ευχαρίστηση τους φιλοξενούμενους τους να κατηγορούν την πατρίδα τους για την εγκατάλειψη τέτοιων αγαθών, μια κι ελπίζουν έτσι να βρουν πλεονεκτήματα για τους πολέμους που περιμένουν. Να πει κανείς πως την αλήθεια τάχα τη βρήκαν όσοι φωνάζουν λόγου χάρη: λυσσασμένο αγώνα κατά της Γερμανίας, «γιατί αυτή είναι τώρα ή αληθινή πατρίδα του κάκου, το παράρτημα της κόλασης, το κατάλυμα του Αντίχριστου»; Μάλλον θα πρέπει να πούμε πως πρόκειται για ανόητους, ανήξερους και βλαβερούς ανθρώπους. Γιατί απ' αυτές τις φλυαρίες συμπέρασμα βγαίνει πως αυτή ή χώρα πρέπει να σβήσει απ' το χάρτη. Ολόκληρη, μ' όλους της τους ανθρώπους - τα αέρια δεν ξεδιαλέγουν τους υπαίτιους όταν σκοτώνουν.

Ο επιπόλαιος άνθρωπος που δεν ξέρει την αλήθεια εκφράζεται με γενικότητες, παχιά λόγια κι αοριστίες. Φλυαρεί για «τους» Γερμανούς, κλαψουρίζει για «το» κακό, κι εκείνος που τον ακούει, στην καλύτερη περίπτωση, δεν ξέρει τι πρέπει να κάνει. Ν' αποφασίσει να πάψει να είναι Γερμανός; Θα εξαφανιστεί η κόλαση αν εκείνος είναι καλός; Κι οι κουβέντες για τη βαρβαρότητα που αίτια έχει τά-

χα τη βαρβαρότητα, τέτοιας λογής είναι. Λένε πως αιτία της βαρβαρότητας είναι ή βαρβαρότητα, κι η βαρβαρότητα πολεμιέται με την εξημέρωση των ηθών, που τη φέρνει ή μόρφωση. Όλ' αυτά είναι γενικολογίες πέρα για πέρα, διατυπώσεις καμωμένες όχι για χάρη των πραχτικών συνεπειών, όπως θα 'πρεπε: κατά βάθος είναι λόγια που δεν απευθύνονται σε κανέναν.

Τέτοιες αναλύσεις δείχνουν μόνο λίγους κρίκους απ' όλη την αλυσίδα των αιτιών και παρασταίνουν τις κινητήριες δυνάμεις σαν τάχα ακατανίκητες. Τέτοιες αναλύσεις είναι όλο σκοτάδι, σκοτάδι που κρύβει τις δυνάμεις εκείνες που ετοιμάζουν την καταστροφή. Λιγάκι φως, και να που προβάλλουν άνθρωποι σαν αίτιοι των καταστροφών! Γιατί ζούμε σε μια εποχή όπου το μέλλον του ανθρώπου είναι ο άνθρωπος.

Ο φασισμός δεν είναι καμία φυσική καταστροφή που εξήγηση της να έχει τη «φύση» του ανθρώπου. Αλλά και στις φυσικές ακόμα καταστροφές υπάρχουν τρόποι παρουσίασης αντάξιοι του ανθρώπου: είναι αυτοί που κάνουν έκκληση στην αγωνιστική του δύναμη.

Μετά από ένα μεγάλο σεισμό που κατάστρεψε τη Γιοκοχάμα, έβλεπε κανείς σε πολλά αμερικάνικα περιοδικά φωτογραφίες εκτάσεων με ερείπια. Από κάτω έγραφε: «Steel stood» (το ασάλι κράτησε). Και πραγματικά, αυτός που στην πρώτη ματιά είχε δει μονάχα συντρίμια, έβλεπε τώρα, με οξυμένη την προσοχή απ' αυτά τα λόγια, πως μερικά μεγάλα κτίρια είχαν σταθεί. Απ' όλες τις περιγραφές ενός σεισμού, ασύγκριτα οι πιο σημαντικές είναι των μηχανικών, που υπολογίζουν τους κραδασμούς του εδάφους, τις ωθήσεις, τη θερμότητα που αναπτύσσεται και τα παρόμοια, και που οδηγούν μ' αυτό τον τρόπο σε κατασκευές που αντιστέκονται στο σεισμό. Όποιος θέλει να περιγράψει το φασισμό και τον πόλεμο, τις μεγάλες καταστροφές που δεν είναι φυσικές καταστροφές πρέπει να πει μια πραχτική αλήθεια. Πρέπει να δείξει πως πρόκειται για καταστροφές, που τις ετοιμάζουν ενάντια στις τεράστιες ανθρώπινες μάζες των εργαζομένων χωρίς δικά τους μέσα παραγωγής, οι ιδιοκτήτες ακριβώς αυτών των μέσων παραγωγής.

Αν θέλει κανείς να γράψει μ' επιτυχία την αλήθεια για τις κακές συνθήκες πρέπει να τη γράψει έτσι που να διακρίνονται οι, όχι αναπόφευκτες, αιτίες τους. Μιας και φάνουν τα - όχι αναπόφευκτα - αίτια, μπορούν πια να πολεμηθούν οι κακές συνθήκες.

Δ: Η κρίση να διαλέγει κανείς εκείνους που στα χέρια τους η αλήθεια θ' αποχτήσει δύναμη.

Οι συνήθειες του εμπορίου του γραφτού λόγου, της αγοράς των περιγραφών και των απόψεων, συνήθειες με ηλικία αιώνων, αφαιρούσαν από το συγγραφέα κάθε έγνοια για το γραφτό του. Έδιναν δηλαδή στο συγγραφέα την εντύπωση πως ο εκδότης που τ' αγοράζει, ο μεσάζοντας,, διάδινε τάχα τα γραφτά του σ' όλο τον κόσμο. Σκεφτόταν: εγώ μιλάω, κι όσοι θέλουν να μ' ακούσουν με ακούνε. Στην πραγματικότητα, μιλούσε - κι όσοι είχαν να πληρώσουν, τον άκουγαν. Τα λόγια του δεν τ' άκουγαν όλοι, κι αυτοί που άκουγαν δεν ήθελαν να τ' ακούσουν όλα. Πάνω σ' αυτό έχουν ειπωθεί πολλά και πάλι - όχι αρκετά. Εδώ θέλω μονάχα να τονίσω πως το «γράφω σε κάποιον» έγινε «γράφω». Την αλήθεια όμως δε μπορεί κανείς να τη «γράψει» πρέπει να τη γράψει σε κ ά π ο ι ο ν, που να 'χει κάτι να την κάνει. Η γνώση της αλήθειας είναι μια διαδικασία κοινή σ' αυτούς που γράφουν κι αυτούς που διαβάζουν. Για να γράψει κανείς σωστά πράγματα πρέπει να ξέρει ν' ακούει και πρέπει ν' ακούει σωστά πράγματα. Η αλήθεια πρέπει να λέγεται με περίσκεψη και ν' ακούγεται με περίσκεψη. Και για μας που γράφουμε έχει σημασία σε ποιον τη λέμε και ποιος μας τη λέει.

Την αλήθεια για τις κακές συνθήκες πρέπει να τη λέμε σ' εκείνους που τις αντιμετωπίζουν στη χειρότερη τους όψη κι απ' αυτούς πρέπει να τις πληροφορούμαστε. Δεν πρέπει να μιλάει κανείς μονάχα σ' ανθρώπους ορισμένων πεποιθήσεων, παρά σ' εκείνους που θα τους ταίριαζαν αυτές οι πεποιθήσεις εξαιτίας της κατάστασης τους. Κι οι ακροατές σας αλλάζουν αδιάκοπα! Ακόμα κι οι δήμιοι μπορούν ν' ακούσουν, όταν κοπούν οι πληρωμές για το κρέμασμα ή όταν ο κίνδυνος μεγαλώσει πολύ. Οι αγρότες της Βαυαρίας ήταν αντίπαλοι κάθε ανατροπής: όταν τέλειωσε όμως ο πόλεμος κι όταν οι γιοι τους γύριζαν σπίτι και δεν έβρισκαν πια τόπο στα χωράφια, τότε μπορούσε κανείς να τους κερδίσει για την επανάσταση.

Γι' αυτούς που γράφουν έχει σημασία να πετύχουν το σωστό τόνο της αλήθειας. Τις πιο πολλές φορές ακούει κανείς ένα πολύ μαλακό, πονεμένο τόνο, φωνή ανθρώπων που δε μπορούν να βλάψουν ούτε μύγα. Όποιος ακούει αυτόν τον τόνο και ζει μέσα στην εξαθλίωση βουλιάζει ακόμα βαθύτερα

μέσα σ' αυτήν. Έτσι μιλάνε οι άνθρωποι που δεν είναι ίσως εχθροί, ποτέ όμως και συναγωνιστές. Η αλήθεια είναι κάτι το μαχητικό, πολεμάει όχι άπλα και μόνο την ψευτιά, άλλα και ορισμένους ανθρώπους, που τη διαδίνουν.

Ε: Η πονηριά να διαδίδει κανείς σε πολλούς την αλήθεια

Πολλοί, όντας περήφανοι που έχουν το θάρρος να λεν την αλήθεια, ευτυχισμένοι που τη βρήκαν, κουρασμένοι ίσως απ' τη δουλειά που χρειάζεται για να γίνει ευκολομεταχειρίστη, μες στην ανυπόμονη αναμονή της παρέμβασης εκείνων που τα δικά τους συμφέροντα υπερασπίζονται, δεν νομίζουν απαραίτητο να χρησιμοποιήσουν τώρα πονηριά για τη διάδοση της αλήθειας. Έτσι, πολλές φορές, η δουλειά τους χάνει κάθε αποτέλεσμα. Σ' όλες τις εποχές, όταν η αλήθεια καταπνίγονταν και κρύβονταν, χρησιμοποιούσαν πονηριά για τη διάδοση της. Ο Κομφούκιος παραχάραξε ένα παλιό, πατριωτικό ιστορικό χρονικό. Άλλαξε μονάχα ορισμένες λέξεις. Εκεί που έλεγε: «Ο κυρίαρχος της Κουν έβαλε να θανατώσουν το φιλόσοφο Βαν γιατί είχε πει αυτό κι εκείνο», ο Κομφούκιος έβαλε αντί «θανατώσουν» - «δολοφονήσουν». Εκεί που έλεγε, ο τύραννος τάδε σκοτώθηκε σε μια απόπειρα εναντίον του, ο Κομφούκιος έβαζε «εκτελέστηκε». Έτσι άνοιξε ο Κομφούκιος το δρόμο για μια καινούργια εκτίμηση της Ιστορίας.

Όποιος στις μέρες μας λέει «πληθυσμός» αντί για «λαός» και «γαιοϊδιοχτησία» αντί για «γή», σταμάτησε κιόλας να υποστηρίζει πολλά απ' τα ψέματα. Βγάζει απ' τις λέξεις το σάπιο τους μυστικισμό. Η λέξη «λαός» υπονοεί μια κάποια ενότητα και κοινά συμφέροντα, και θα 'πρεπε επομένως να λέγεται μονάχα όπου πρόκειται για πολλούς λαούς, μια και μονάχα εκεί, το πολύ -πολύ, μπορεί κανείς να φανταστεί κοινά συμφέροντα. Ο πληθυσμός μιας χώρας έχει ποικίλα και μάλιστα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, κι αυτό είναι μια αλήθεια που την καταπνίγουν. Όμοια, όποιος λέει «γη», και δίνει χαρά στην όσφρηση και στα μάτια μιλώντας για τη μυρωδιά της και για το χρώμα, αυτός υποστηρίζει τα ψέματα των εξουσιαστών· γιατί το πρόβλημα δεν είναι η καρπεράδα της γης, ούτε ή αγάπη του ανθρώπου για τη γη, ούτε ή εργατικότητα του, παρά βασικά η τιμή του σταριού κι η αξία της δουλείας. Εκείνοι που βγάζουν τα κέρδη από τη γη δεν είναι αυτοί που βγάζουν το σάρι, κι η μυρωδιά που 'χει το χρώμα είναι άγνωστη στα χρηματιστήρια. Αυτά έχουν άλλες μυρωδιές. Αντίθετα, η λέξη γαιοϊδιοχτησία είναι ή σωστή· μ' αυτή δε μπορεί κανείς να κοροϊδέψει τους άλλους τόσο εύκολα. Για τη λέξη «πειθαρχία» θα 'πρεπε κανείς, όπου κυριαρχεί ή καταπίεση, να διαλέξει τη λέξη «υπακοή», γιατί ή πειθαρχία μπορεί να υπάρχει και χωρίς τύρανο, κι έτσι έχει πάνω της κάτι το πιο ευγενικό απ' ό,τι η υπακοή. Και πιο καλή από τη λέξη «τιμή» είναι το :«ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Μ' αυτή τη λέξη το άτομο δεν εξαφανίζεται τόσο εύκολα. Ξέρουμε δα τι σκυλολόι αγωνίζεται για να καταφέρει να «υπερασπίσει την τιμή» ενός λαού! Και πόσο σπάταλα μοιράζουν οι χορτάτοι τιμές σ' αυτούς που τους χορταίνουν, πεινώντας οι ίδιοι. Η πονηριά του Κομφούκιου μπορεί και σήμερα να χρησιμοποιηθεί. Ο Κομφούκιος έβαζε στη θέση των αδικαιολόγητων κρίσεων πάνω σε εθνικά περιστατικά τις σωστές κρίσεις. Ο άγγλος Τόμας Μουρ περιέγραψε στην «Ουτοπία» του μια χώρα όπου επικρατούσαν δίκαιες συνθήκες - ήταν μια χώρα πολύ διαφορετική απ' τη χώρα που ζούσε, της έμοιαζε όμως πολύ, εκτός απ' το καθεστώς!

Ο Λένιν, κάτω απ' την απειλή της τσαρικής αστυνομίας, ήθελε να περιγράψει την εκμετάλλευση και την καταπίεση του νησιού Σαχαλίνη από τη ρωσική μπουρζουαζία. Έβαλε Ιαπωνία αντί Ρωσία και Κορέα αντί για Σαχαλίνη. Οι μέθοδες της γιαπωνέζικης μπουρζουαζίας θύμιζαν σ' όλους τους αναγνώστες τις μέθοδες της ρώσικης στη Σαχαλίνη, αλλά ή μπροσούρα δεν απαγορεύτηκε, μια κι ή Ιαπωνία ήταν εχθρός της Ρωσίας.

Πολλά που δε μπορούν να ειπωθούν στη Γερμανία για τη Γερμανία μπορούν να ειπωθούν για την Αυστρία.

Υπάρχουν πολλές πονηριές για να ξεγελάσει κανείς το καχύποπτο κράτος.

Ο Βολτέρος πολέμησε την πίστη στα θαύματα που καλλιεργούσε η Εκκλησία μ' ένα λαμπρό ποίημα για την παρθένα της Ορλεάνης. Περιέγραψε τα θαύματα που θα 'πρεπε σίγουρα να 'χαν συμβεί για να μείνει η Ιωάννα παρθένα σ' ένα στρατό, σε μιαν Αυλή και ανάμεσα σε καλόγερους.

Με την κομψότητα του ύφους του και με το να περιγράφει ερωτικές περιπέτειες απ' τη γεμάτη πολυτέλεια ζωή των κυρίαρχων τάξεων τις παράσυρε να απομονώσουν μια θρησκεία που τους έδινε τα μέσα γι' αυτή τη χαλαρή ζωή. Και μάλιστα, δημιούργησε έτσι τη δυνατότητα να φτάσουν τα έργα του, από παράνομους δρόμους, σ' εκείνους που απευθύνονταν. Οι Ισχυροί από τους αναγνώστες του προ-

ωθούσαν η ανέχονταν τη διάδοση. Απομόνωναν έτσι την αστυνομία, που τους υπεράσπιζε τις απολαύσεις. Κι ο μεγάλος Λουκρήτιος τόνιζε ρητά πως για τη διάδοση του επικούρειου αθεϊσμού πολλά περιμένει από την όμορφα των στίχων του.

Πραγματικά, το υψηλό λογοτεχνικό επίπεδο μπορεί να χρησιμεύει σαν ασπίδα για ένα κείμενο. Συχνά όμως ξυπνάει και τις υποψίες. Τότε μπορεί κανείς να το χαμηλώσει επίτηδες. Αυτό γίνεται, για παράδειγμα, όταν κανείς με την περιφρονημένη μορφή του αστυνομικού μυθιστορήματος μπάζει λαθραία, σε ανύποπτα μέρη, περιγραφές κοινωνικών συνθηκών. Τέτοιες περιγραφές θα δικαίωναν, το δίχως άλλο, ένα αστυνομικό μυθιστόρημα. Ο μεγάλος Σαίξπηρ χαμήλωσε το λογοτεχνικό επίπεδο για πολύ λιγότερο σοβαρούς λόγους, όταν έγραψε επίτηδες αδύνατο το λόγο της μάνας του Κοριολανού, με τον οποίο αντιμετωπίζει το γιο της που εκστρατεύει ενάντια στην πατρίδα. Ο Σαίξπηρ ήθελε να δείξει πως ο Κοριολανός δεν εγκαταλείπει τα σχέδια του για πραγματικούς λόγους ή από μια βαθιά συγκίνηση, άλλα από μια κάποια αδράνεια που τον έσπρωχνε στις παλιές του συνήθειες. Στο Σαίξπηρ βλέπουμε κι ένα παράδειγμα αλήθειας που διαδίνεται με πονηριά στο λόγο του Αντώνιου για το νεκρό του Καίσαρα. Ασταμάτητα τονίζει πως ο δολοφόνος του Καίσαρα, ο Βρούτος, είναι έντιμος άνθρωπος, περιγράφει όμως και την πράξη του, κι η περιγραφή της πράξης είναι πιο δυνατή απ' του δράστη· ο ρήτορας αφήνεται έτσι μοναχός του να τον νικήσουν τα γεγονότα - τους δίνει πιο πολλή «ευφράδεια» απ' όση στον εαυτό του. Ένας Αιγύπτιος ποιητής που έζησε πριν τέσσερις χιλιάδες χρόνια χρησιμοποίησε μια παρόμοια μέθοδο. Η μέχρι τότε κυρίαρχη τάξη υπεράσπισε με κόπο τη θέση της από το μεγάλο της αντίπαλο, το τμήμα του πληθυσμού που μέχρι τότε την υπηρετούσε. Στο ποίημα που αναφέρουμε, έρχεται στην αυλή του άρχοντα ένας σοφός και καλεί όλους σε αγώνα κατά του εσωτερικού εχθρού. Περιγράφει πολλή ώρα και διεξοδικά την αναταραχή που γεννήθηκε με την εξέγερση των κατώτερων στρωμάτων. Να ποια ήταν η περιγραφή:

Κι είναι έτσι: Οι μεγάλοι όλο παράπονα κι οι ταπεινοί όλο χαρά. Κάθε πόλη λέει: "Ας διώξουμε από δω τους δυνατούς

Κι είναι έτσι: το συρτάρια ανοίγουν, παίρνουν τους καταλόγους, οι κολίγοι γίνονται αφέντες

Κι είναι έτσι: Ο γιος του φημισμένου πια δεν ξεχωρίζει· το παιδί της κυράς γίνεται της σκλάβου της γιος.

Κι είναι έτσι: Τους αφέντες ζέψανε στο μαγανοπήγαδο. Αυτοί που τη μέρα δεν είχαν αντικρίσει, βγήκανε στο φως.

Κι είναι έτσι: Τις εβένινες κάσες της θυσίας τις σύντριψαν· το υπέροχο ξύλο σεστέμ το πελεκάνε για κρεβάτια.

Κοιτάτε, έπεσε η πρωτεύουσα μέσα σε μιαν ώρα.

Κοιτάτε, της χώρας οι φτωχοί γένηκαν πλούσιοι.

Κοιτάτε, ψωμί όποιος δεν είχε έχει τώρα αποθήκη· κι αυτό που είναι μέσα ήταν το βίος ενός αλού.

Κοιτάτε, είναι καλό στον άνθρωπο το φαγητό του.

Κοιτάτε, καλαμπόκι· όποιος δεν είχε έχει τώρα αποθήκες· καλαμποκόσπορο όποιος ζητιάνευε μοιράζει τώρα μοναχός του.

Κοιτάτε, όποιος δυο βόδια δεν είχε κοπάδια έχει τώρα· αυτός που του 'λειπαν ζώα για τ' αλέτρι έχει τώρα κοπάδια από ζώα.

Κοιτάτε, εκείνος που κάμαρη δεν είχε να χτίσει έχει τώρα τέσσερις τοίχους.

Κοιτάτε, οι Σύμβουλοι στις αποθήκες γυρεύουν καταφύγιο· αυτός που στον τοίχο να γείρει δε μπορούσε κρεβάτι έχει τώρα.

Κοιτάτε, αυτός που βάρκα δεν έφτιαχνε δικιά του καράβια έχει τώρα, και σαν ο ιδιοκτήτης τα κοιτάζει, δικά του δεν είναι τώρα πια.

Κοιτάτε, ρούχα όσοι είχαν τώρα είναι κουρελήδες κι όποιος πριν ύφαινε γι' άλλον, τώρα φοράει λεπτό λινό.

Ο πλούσιος νηστικός κοιμάται· αυτός που πριν για ζητιανιά τον παρακάλαγε έχει και πίνει καλό κρασί.

Κοιτάτε, αυτός που τίποτα δεν ήξερε από άρπα έχει μια τώρα· αυτός που μπρος του δεν τραγουδούσαν παινεύει τώρα τη μουσική.

Κοιτάτε, αυτός που από φτώχεια μονάχος κοιμόταν βρίσκει τώρα γυναίκα· αυτή που στο νερό κοιτούσε το πρόσωπο, τώρα έχει καθρέφτη.

Κοιτάτε, οι μεγάλοι της χώρας γύρω τρέχουν χωρίς να 'χουν δουλειά. Στους μεγάλους τίποτα δε λένε πια.

Ο παλιός αγγελιαφόρος στέλνει τώρα άλλον.

Κοιτάτε, πέντε σταλμένοι από τον κύριό τους. Λένε: Ας πάρει τώρα ο καθένας το δρόμο του, φτάσαμε.

Καταλαβαίνει κανείς πως μια τέτοια περιγραφή της αναταραχής θα πρέπει να την παρουσιάζει στους καταπιεζόμενους σαν πολύ επιθυμητή κατάσταση. Κι όμως, τον ποιητή δύσκολα μπορούν να τον πιάσουν. Καταδικάζει αυτές τις συνθήκες ρητά, όμως αδέξια...

Ο Τζόναθαν Σουίφτ πρότεινε σε μια μπροσούρα, για να οδηγηθεί ή χώρα στην ευημερία να παστώσουν τα παιδιά των φτωχών και να τα πουλήσουν για κρέας. Παρουσίασε ακριβείς υπολογισμούς που απόδειχναν πως κανείς μπορεί να εξοικονομήσει πολλά αν δε διστάζει μπροστά σε τίποτα.

Ο Σουίφτ παρίστανε τον κουτό. Υπεράσπισε ένα ορισμένο, μισητό του τρόπο σκέψης με πολλή φλόγα κι ευσυνειδησία, σ' ένα θέμα όπου ολόκληρη η προστυχιά του ερχόταν στο φως, ορατή στον καθένα. Ο καθένας θα μπορούσε να 'ναι πιο έξυπνος απ' τον Σουίφτ, ή τουλάχιστο πιο ανθρωπινός, ιδιαίτερα εκείνος που μέχρι τότε δεν είχε ερευνήσει ορισμένες απόψεις τι συνέπειες έχουν.

Η προπαγάνδα για τη σκέψη, σ' όποιον τομέα και να γίνεται, είναι χρήσιμη για την υπόθεση των καταπιεσμένων. Μια τέτοια προπαγάνδα είναι απόλυτα απαραίτητη. Κάτω από κυβερνήσεις που υπηρετούν την εκμετάλλευση, η σκέψη περνάει για ταπεινή ασχολία.

Ταπεινή ασχολία περνιέται αυτή που είναι χρήσιμη σ' αυτούς που τους κρατάνε ταπεινούς. Ταπεινή λογίζεται η αδιάκοπη έγνοια για το φαγητό· η περιφρόνηση των διακρίσεων που κρεμάνε στους υπερασπιστές μιας χώρας όπου οι ίδιοι πεινούν· η αμφιβολία για τους ηγέτες που οδηγούν στην καταστροφή· η απέχθεια στη δουλειά που δε δίνει ψωμί· η εναντίωση στον εξαναγκασμό σε παράλογες πράξεις· η αδιαφορία απέναντι στην οικογένεια που το ενδιαφέρον δεν της έκανε τίποτα πια. Τους πεινασμένους τους βρίζουν έκλυτους που δεν έχουν τίποτα να υπερασπίσουν, δειλούς που αμφιβάλουν για τους καταπιεστές τους, τους βρίζουν πως δεν έχουν εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, πως θέλουν πληρωμή για τη δουλειά τους, τους λένε αρχιτεμπέληδες και τα παρόμοια. Κάτω από τέτοιας κυβερνήσεις η σκέψη γενικά λογίζεται ταπεινό πράγμα και πέφτει σε κατατρεγμό. Πουθενά πια δε διδάσκουν, κι όπου βλέπουν κάτι τέτοιο το καταδιώκουν. Παρόλα αυτά πάντα υπάρχουν πεδία όπου μπορεί κανείς να μιλήσει ατιμώρητα για τα επιτεύγματα της σκέψης· είναι τα πεδία όπου οι δικτατορίες χρειάζονται τη σκέψη. Έτσι, μπορεί κανείς για παράδειγμα ν' αποδείξει τα επιτεύγματα της σκέψης στον τομέα της πολεμικής επιστήμης και της τεχνικής. Και η παράταση των αποθεμάτων μαλλιού με μια καλύτερη οργάνωση ή με την εφεύρεση συνθετικών, κι αυτό χρειάζεται σκέψη. Το σκάρτεμα των μέσων διατροφής, η εκπαίδευση των νέων για τον πόλεμο, όλα αυτά χρειάζονται σκέψη· η σκέψη αυτή μπορεί να περιγραφεί. Μπορεί κανείς με πονηριά να αποφύγει τον έπαινο του πολέμου, του άσκεφτου σκοπού αυτής της σκέψης. Έτσι, η σκέψη που ξεκινάει από το πρόβλημα πως να κάνει κανείς ένα πόλεμο κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο μπορεί να οδηγήσει στο ερώτημα αν αυτός ο πόλεμος έχει νόημα, και μπορεί να χρησιμοποιήσει για να λύσει το πρόβλημα του πως αποφεύγεται με τον καλύτερο τρόπο ένας πόλεμος χωρίς νόημα.

Φυσικά, αυτό το ερώτημα δύσκολα μπορεί ν' αξιοποιηθεί, δηλαδή να διαμορφωθεί σε σκέψη που να επεμβαίνει στην πραγματικότητα; Μπορεί.

Για να συνεχίσει σε μια εποχή σαν τη δική μας να είναι δυνατή η καταπίεση, που υπηρετεί την εκμετάλλευση της μιας (της μεγαλύτερης) μερίδας του πληθυσμού από την (μικρότερη) άλλη μερίδα, χρειάζεται μια πέρα για πέρα συγκεκριμένη βασική στάση του πληθυσμού, που πρέπει να απλώνεται σ' όλα τα πεδία. Μια ανακάλυψη στον τομέα της ζωολογίας, όπως του Άγγλου Δαρβίνου, θα μπορούσε ν' αποβεί ξαφνικά επικίνδυνη για την εκμετάλλευση· παρόλα αυτά, για ένα διάστημα μονάχα η Εκκλησία ασχολιόταν μ' αυτή, ενώ η αστυνομία δεν καταλάβαινε τίποτα. Οι έρευνες των φυσικών οδήγησαν τα τελευταία χρόνια σε συμπεράσματα στον τομέα της λογικής που θα μπορούσαν να βάλουν σε κίνδυνο μια σειρά άρθρων πίστης χρήσιμων στην καταπίεση. Ο φιλόσοφος του πρωσικού κράτους Χέγκελ, στη διάρκεια δύσκολων αναζητήσεων στον τομέα της λογικής, έδωσε στους Μαρξ και Λένιν, τους κλασικούς της προλεταριακής επανάστασης, μέθοδες ανυπολόγιστης αξίας. Η ανάπτυξη των επιστημών γίνεται σε αλληλεξάρτηση, ανισόμετρα όμως, και το κράτος δεν είναι σε θέση να τα επιβλέπει όλα. Οι μαχητές της αλήθειας μπορούν να διαλέγουν πεδία μάχης σχετικά αφύλαχτα. Όλα κρέμονται

από το αν διδάσκεται ο σωστός τρόπος σκέψης, ένας τρόπος σκέψης που να ρωτάει όλα τα πράγματα κι όλες τις διαδικασίες για την προσωρινή τους και τη μεταλλάξιμη πλευρά. Οι εξουσιαστές έχουν ισχυρή αποστροφή στις μεγάλες αλλαγές, θα 'θελαν όλα να μείνουν όπως είναι, τουλάχιστο για χίλια χρόνια. Το καλύτερο θα 'ταν το φεγγάρι να 'μένε ακίνητο, κι ο ήλιος να μην προχωρούσε πια! Τότε κανένα δε θα τον έπιανε πείνα και δε θα γύρευε να φάει για βράδυ. Όταν πυροβολήσουν θέλουν ο αντίπαλος να μη μπορεί πια. να ρίξει, θέλουν ο δικός τους πυροβολισμός να 'ναι ο τελευταίος. Ένας τρόπος παρατήρησης που τονίζει ιδιαίτερα το παροδικό, είναι καλό μέσο για να δώσει κανείς κουράγιο στους καταπιεσμένους. Ακόμα, το ότι σε κάθε πράγμα και σε κάθε κατάσταση παρουσιάζεται κι αναπτύσσεται μια αντίφαση, κι αυτό είναι κάτι που πρέπει ν' αντιπαραχτεί στους νικητές. Ένας τέτοιος τρόπος παρατήρησης (όπως η διαλεκτική, η διαδικασία για τη ροή των πραγμάτων) μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην έρευνα αντικειμένων που για ένα διάστημα ξεφεύγουν απ' την προσοχή των εξουσιαστών. Μπορεί να τον εφαρμόσει κανείς στη βιολογία ή στη χημεία. Μπορεί όμως κανείς να τον εξασκήσει και περιγράφοντας την τύχη μιας οικογένειας, χωρίς να προκαλέσει πολύ την προσοχή. Η εξάρτηση κάθε πράγματος από πολλά αλλά, που αδιάκοπα αλλάζουν, είναι μια σκέψη επικίνδυνη για δικτατορίες, και μπορεί να εμφανιστεί με διάφορους τρόπους χωρίς να δώσει λαβή στην αστυνομία. Μια ολοκληρωμένη περιγραφή όλων των καταστάσεων και διαδικασιών που συναντά ένας άνθρωπος που ανοίγει ένα καπνοπωλείο μπορεί ν' αποτελέσει σκληρό χτύπημα στην δικτατορία. Ο καθένας που σκέφτεται λίγο θα βρει το γιατί. Οι κυβερνήσεις που οδηγούν τις μάζες των ανθρώπων στην εξαθλίωση πρέπει ν' αποφύγουν το να σκέφτονται οι εξαθλιωμένοι την κυβέρνηση. Μιλάνε πολύ για μοίρα. Αυτή, κι όχι οι ίδιοι, φτάνει τάχα για την ανέχεια. Όποιος ερευνάει την αίτια της ανέχειας τον συλλαμβάνουν, προτού φτάσει στην κυβέρνηση. Είναι όμως δυνατό ν' αντιμετωπίσει κανείς γενικά τις φλυαρίες για τη μοίρα· μπορεί κανείς να δείξει πως τη μοίρα του ανθρώπου τη φτιάχνουν άνθρωποι.

Αυτό πάλι μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους. Μπορεί, για παράδειγμα, να διηγηθεί κανείς την ιστορία ενός υποστατικού στην Ισλανδία· ολόκληρο το χωριό μιλάει για μια κατάρα εκεί. Μια αγρότισσα ρίχτηκε στο πηγάδι, ένας αγρότης κρεμάστηκε. Μια μέρα γίνεται ένας γάμος, ο γιος του αγρότη παντρεύεται με μια κοπέλα που φέρνει μερικά χωράφια προίκα. Η κατάρα εξαφανίζεται. Το χωριό δεν έχει ομόφωνη γνώμη για την αίτια αυτής της αλλαγής προς το καλύτερο. Άλλοι την αποδίνουν στη χαρούμενη φύση του νεαρού αγρότη, άλλοι στα χωράφια που έφερε μαζί της η νεαρή αγρότισσα και που κάνουν το υποστατικό για πρώτη φορά βιώσιμο. Άλλα και σ' ένα ποίημα ακόμα που περιγράφει ένα τοπίο μπορεί κανείς κάτι να πετύχει, αν δηλαδή στη φύση ενσωματωθούν τα πράγματα τα καμωμένα από τον άνθρωπο. Χρειάζεται πονηριά για να διαδοθεί η αλήθεια.

Ανακεφαλαίωση

Η μεγάλη αλήθεια της εποχής μας (που δεν υπηρετεί κανείς με το να τη βρει μονάχα, που όμως χωρίς αυτή καμιά άλλη σημαντική αλήθεια δε μπορεί να βρεθεί) είναι ότι η ήπειρος μας βουλιάζει στη βαρβαρότητα επειδή προσπαθούν να διατηρήσουν με τη βία τις σχέσεις ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Τι ωφελεί να γράψει κανείς κάτι θαρραλέο απ' όπου να βγαίνει πως ή κατάσταση που βρισκόμαστε είναι βάρβαρη (που είναι αλήθεια) αν δε φαίνεται ξεκάθαρα για ποιο λόγο φτάσαμε σ' αυτή την κατάσταση; Πρέπει να πούμε ότι τα βασανιστήρια γίνονται γιατί πρέπει να διατηρηθούν οι σχέσεις ιδιοκτησίας. Φυσικά, λέγοντας το αυτό χάνουμε πολλούς φίλους που είναι αντίθετοι στα βασανιστήρια γιατί πιστεύουν πως οι σχέσεις ιδιοκτησίας θα μπορούσαν να διατηρηθούν και χωρίς αυτά (που δεν είναι αλήθεια).

Πρέπει να πούμε την αλήθεια για τις βάρβαρες συνθήκες στη χώρα μας για να μπορέσει να γίνει αυτό που θα τις εξαφανίσει, δηλαδή αυτό που θ' αλλάξει τις σχέσεις ιδιοκτησίας.

Πρέπει ακόμα να το πούμε σ' εκείνους που υποφέρουν πιο πολύ απ' όλους κάτω απ' τις σημερινές σχέσεις ιδιοκτησίας, που έχουν το πιο δυνατό συμφέρον για την αλλαγή τους, στους εργάτες, και σ' εκείνους που μπορούμε να οδηγήσουμε στους εργάτες σαν σύμμαχους, γιατί στην πραγματικότητα δεν έχουν ούτε κι εκείνοι ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, όσο κι αν παίρνουν μερίδιο απ' τα κέρδη.

Και πρέπει, πέμπτο, να βαδίσουμε με πονηριά.

Κι όλες αυτές τις πέντε δυσκολίες πρέπει να τις ξεπερνάμε ταυτόχρονα, γιατί δεν μπορούμε να ερευνάμε την αλήθεια για τις βάρβαρες συνθήκες χωρίς να σκεφτόμαστε εκείνους που υποφέρουν κάτω απ' αυτές, και καθώς, διώχνοντας κάθε πειρασμό δειλίας, γυρεύουμε τις αληθινές αιτίες με τη σκέψη

μας στραμμένη σ' εκείνους που είναι πρόθυμοι να χρησιμοποιήσουν τις γνώσεις τους, πρέπει ταυτόχρονα να σκεφτόμαστε και το πως θα τους δώσουμε την αλήθεια με τρόπο που να 'ναι στα χέρια τους όπλο, και με τόση πονηριά που η μετάδοση αυτή να μη μπορεί ν' ανακαλυφτεί και να εμποδιστεί από τον εχθρό.

Τέτοιες είναι λοιπόν οι απαιτήσεις μας, όταν ζητάμε από τους συγγραφείς να γράφουν την αλήθεια.

1935, Πάρισι, «Συνέδριο για την υπεράσπιση της Κουλτούρας»